

Üleliiduline

POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

FILOLOOGIATEADUSTE DOKTOR

PROFESSOR

G. SERDJUTŠENKO

**N. J. MARRI OSA
MATERIALISTLIKU
KEELEÕPETUSE
ARENDAMISES**

Nr. 3 (47)

EESTI NSV

POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHINGU

VXLJAANNE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1950

A-17346

ÜLELIIDULINE
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

FILOLOOGIATEADUSTE DOKTOR
PROFESSOR

G. SERDJUTŠENKO

N. J. MARRI OSA
MATERIALISTLIKU
KEELEÕPETUSE
ARENDAMISES

EESTI NSV
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHINGU
VÄLIAANNE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1950

Ühingu Kesklektooriumis Moskvas
13. aprillil 1949 peetud
avaliku loengu stenogramm

Роль Н. Я. Марра в развитии материалисти-
ческого учения о языке

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
ARHIIVKOGU

Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee otsused ideelisteoreetilistes küsimustes ja samuti viimastel aastatel korraldatud diskussioonid filosoofia ja bioloogia alal tähistavad suurt etappi võitluses eesrindliku nõukogude teaduse eest, mis on ehitatud marksismi-leninismi kindlaile aluseile. Need partei üritused on suunatud selleks, et kindlustada võitleva nõukogude patriootilise vaimu võimu ideoloogilise rinde kõigi alade tegelaste ridades, tugevdada nõukogude teaduse parteilisust ja ühiskondlikult kujundavat osa. Nad määravad need teed, mida mööda meil peab edaspidi arenema eesrindlik teaduslik mõtte kõigis teaduste harudes.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 31. aastapäevale pühendatud kõnes andis Vjatšeslav Mihhailovitš Molotov järgmise hinnangu diskussiooni osale ja tähendusele bioloogia alal:

„Diskussioon pärivusteooria küsimuste kohta“, ütles ta, „tõstis üles suured põhimõttelised küsimused materialismi printsiipidel põhineva tõelise teaduse võitlusest reaktsioonilis-idealisticlike igandite vastu teaduslikus töös... See diskussioon kriipsutas alla materialistlike printsiipide loovat tähtsust kõigile teadusaladele, mis peab kaasa aitama teaduslik-teoreetilise töö kiirendatud edasiliikumisele meie maal“.

Nõukogude keeleteadus, kõige tihedamalt seotud rahvusliku kirja ja keele arendamise praktilise tööga Nõukogude Liidu kõigis vabariikides ja oblasteis, moodustab teaduslik-teoreetilise töö võitlussektori NSV Liidus. Sellega ühenduses on kohane meelde tuletada keeleteadlaste nõukoguliku kooli rajaja akadeemik Nikolai Jakovlevitš Marri tähelepanuväärseid sõnu: „Teadust keelest võib kõige vähem käsitleda nii, nagu see ei oleks esmajärguline tarbeasi sotsialismi ülesehitustöö teoreetilisel rindel. Keel ise on alati olnud ja on suurim võitlusriist selle käes, kes seda osavalt valitseb. Keel on kutsutud saama veelgi võimsamaks, otse maagiliselt tõhusaks riistaks uue maailma ehitajate käes...“¹

Seltsimees Molotovi sõnu diskussioonist bioloogiaküsimuste kohta peavad nõukogude õpetlased-keeleteadlased vaatlema kui juhtivat

¹ N. J. Marr, Valitud tööd (vene keeles), 1. kd., lk. 277.

näpunäidet, mis on pööratud vahetult nende poole, nende töö poole. Nad peavad tegema kõik vajalikud järeldused võitlusest kahe suuna vahel bioloogias — progressiivse, materialistliku ja reaktsioonilise, idealistliku suuna vahel, et mitte lubada ka nõukogude keeleteaduses esineda reaktsioonilis-idealistical süsteemidel.

*

Nõukogude keeleteaduse edusammud on kõige tihedamalt seotud väljapaistva teadlase-kommunisti akadeemik Nikolai Jakovlevitš Marri tegevusega. Tema nimi on ühes reas meie kodumaa teaduse viimaste aastakümnete geniaalsete esindajate nimedega — Mendelejevi, Pavlovi, Karpinski, Mitsšurini, Viljamsi, Dokutšajevi, Tsiolkovski ja teiste nimedega.

Akadeemik Marrile kuulub oma tähtsuselt erakordne teene eesrindliku nõukogude teaduse ees: tema ehitas dialektilise ja ajaloolise materialismi alustel uue õpetuse keelest, keeleteaduse üldteooria, mis moodustab kodanlikule idealistlikule keeleteadusele diametraalselt vastupidise teadusliku süsteemi.

Akadeemik Marr pidas marksismi-leninismi positsioonidelt iäriekindlat võitlust kodanliku keeleteaduse vastu, paliastas otsustavalt kodanliku lingvistika rassistlikku indo-euroopa teooriat.

Marksismi-leninismi klassikute teostes leiame tähelepandava hulga määravaid väljendusi keeleteaduse põhiküsimuste kohta.

Karl Marx ja Friedrich Engels, määrates suhteid inimese keele, teadvuse ja ühiskondliku olu vahel, juhivad tähelepanu sellele, et „... ei mõte ega keel ei moodusta iseenesest eri riiki... nad on ainult tegeliku elu väljendused“². Marksismi rajajad defineerivad keelt kui mõtte vahetut tegelikkust, kui „praktilist, ka teiste inimeste jaoks olevat, ja üksnes sellesamaga ka minu enda jaoks olevat tegelikkust teadvust“³. Viimases definitsioonis tõstavad Marx ja Engels esile keele põhifunktsiooni — olla suhtlemisvahendiks inimkollektiivis. Just keele seda osa märgib ka V. I. Lenin, iseloomustades keelt kui „inimese suhtlemise tähtsaimat vahendit“⁴.

J. V. Stalin, käsitledes proletariaadi emakeele osa küsimust tööliikumise ja töölisakirianduse arenemises, defineerib keelt kui „arenemise ja võitluse tööriista“⁵.

Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini teostes on antud ka printsiipaalne lahendus küsimusele keele tekkimisest, keele arenemise põhilistest

² K. Marx ja F. Engels, Teosed, IV kd., lk. 435 (v. k.).

³ Sealsamas, lk. 20, 21.

⁴ V. I. Lenin, Teosed, XVII kd., lk. 423, 3. trükk.

⁵ J. V. Stalin, Teosed, I kd., lk. 42 (eesti keeles).

seaduspärasustest, selle osast proletariaadi klassivõitluses ja NSV Liidu rahvaste kultuuri arenemises.

N. Marr, olles juba suurimaid nõukogude ja maailma teadlasi, õppis tähelepanelikult ja keskendunult marksismi-leninismi rajajate surematuid teoseid, marksismi-leninismi õpetust ühiskonnast.

Marksismi-leninismi aluste sügav ja igakülgne omandamine aitaski akadeemik Marril, vana keeleteadusliku kooli kasvandikul, vabaneda teda koitvast „kodanlikult koostatud ja kujundatud teadusliku keskkonna“ kammitsaist. Töötades ligi poole sajandi kestusel (1888—1934) rohkearvuliste konkreetsete keelematerjalidega, purustas akadeemik Marr juba tema poolt uuritavate faktide jõuga süstemaatiliselt ja vankumatult kodanlikele keeleteadlastele omase idealistliku maailmavaate. Kuid alles oktoobrijärgsel perioodil, relvastatud marksistlik-leninliku metodoloogiaga ja Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini rohkearvuliste väljendustega keelest, katkestab N. Marr lõplikult sidemed traditsioonilise keeleteadusega.

Oma poliitilisest maailmavaatest, mis määras ka kogu tema teaduslik-teoreetilise ja ühiskondliku tegevuse oktoobrijärgsel perioodil, on Nikolai Marr kõnelnud enam kui üks kord. Äärmise selgusega kujutas ta oma teadlase-bolševiku teed kõnes XVI parteikongressi saadikute ees. „Esimestest oktoobripäevadest,“ kõneles akadeemik Marr, „sammusin ma oma jõu kohaselt õlg õla kõrval seltsimeeste kommunistidega ja aitasin kaasa ühes kooskõlalise meelsusega parteitute revolutsioonilisele teaduslik-kultuurilisele ülesehitustööle, millel ei ole võrdset tema hoo poolest...“

Oktoobrirevolutsioon päästis orjusest kõik töötajad, nende hulgas ka teadlased, kes piinlesid idealismi pimedas vanglas.

Täieliku vabaduse tingimustes, mille annab teadusele nõukogude võim, kes abistab kõige julgemaid teaduslikke otsinguid tõeliselt materialistliku maailmatunnetuse alal, ma olen püüdnud arendada ja arendan edasi teoreetilist õpetust keelest, mis alal ma teen oma teaduslikku tööd, juba uue teadusliku töö kaadriga — kommunistidega ja visade parteitute kaasvõitlejatega. Tunnetanud apoliitilisuse fiktsiooni ja loomulikult selle hüljanud, seisan ma üleelataval teravneinud klassivõitluse hetkel kindlasti... oma teaduslik-kultuuririnde võitleja postil — proletarse teadusliku teooria peajoone ja kommunistliku partei peajoone eest“.

See akadeemik Marri esinemine tõendab geniaalse nõukogude teadlase piiritut andumust Lenini-Stalini parteile, tema poolt sügavalt tunnetatult teostatud keeleteaduse ümberloomist marksistlik-leninliku teooria alusel, ta parteilisust teaduslikus uurimis- ja pedagoogilises töös. See kummutab tühjad väljamõeldised Marri „stiihilisest marksismist“, otsekui Marri meetodi „stiihilisest“ kokkusattumise-dialektilise materialismiga.

N. Marr mõistis suurepäraselt, et meie päevil „toimub titaanlik võitlus surnud jõududega, idealistlike õpetuste iganditega“, et „võitlus ideoloogilisel rindel hõlmab praegu kogu maailma“⁶.

Perioodil, kui on käimas terav ideoloogiline võitlus, „... teaduslik töötaja, nõukogude teadlane“, ütles N. Marr, „ei või jätta väljendamatat kogu sügavusega oma reservatsioonideta veendumust meie nõukogude mõtlemise kõigis meil jaotamatuis sektoreis — teaduslik-teoreetilises, ühiskondlikus ja poliitilises, et sellisel hetkel (kahe maailma ägeda võitluse hetkel — G. S.) olla teadlasel neutraalne on enesetapmine, kuritegu“⁷.

N. Marr ei olnud ise neutraalne ideelis-poliitilises võitluses ning arvustas teravalt ja hävitavalt vana reaksioonilis-idealistliku keeleteaduse kõiki põhiväiteid. Ta paljastas nende sõltuvuse rassistlikust ideoloogiast ja kodanlike riikide koloniaalpoliitikast ega lubanud mingit võimalust lepitada vana teaduslikku maailmavaadet eesrindliku, nõukoguliku teaduslike vaadete süsteemiga, mis leidsid oma ereda väljenduse tema poolt loodud uues õpetuses keelest.

Just sellepärast juba 1925. aastal artiklis „Keele tekkimisest“ kinnitab N. Marr: „Uue teooria lepitamisest vanaga printsiipiaalseis küsimustes ei või olla juttu, kui indo-euroopaist ei loobu oma peamistest väidetest“.

Ja sealsamas lisab juurde: „Mõnede minu väga vähearvuliste õpilaste ja eriti järgijate katset ehitada silda kahe süsteemi vahele pean ma veel hukatuslikumaks kui lingvistide-indoeuroopaistide määratu suure enamiku soovi jafetiidi keeleteadust absoluutselt ignoreerida“⁸.

Eitamata indo-euroopa keeleteaduse teatud teeneid teaduse ajaloos, esmajoones selle poolt kogutud faktilisi materjale, kinnitab akadeemik Marr õigusega, et „indo-euroopa lingvistika on liha oma aja ära elanud kodanliku ühiskonna lihast ja veri tema verest, kes on ehitatud Idamaade rahvaste rõhumisele Euroopa rahvaste poolt nende hävitava koloniaalpoliitikaga“⁹. Sellega paljastab teadlane-bolševik kodanliku indo-euroopa keeleteaduse kõigi põhiliste ehituste klassi-olemuse, koloniaal-rassistliku olemuse. Ühes sellega, kasutades määratu suurt tema poolt uurimisele võetud keelte hulka ja üksikuid keelefakte, loob ta uue süsteemi, nõukoguliku teaduse keelest.

Heites julgelt ja avalikult väljakutse vanale teaduslikule maailmavaatele, mõistis N. Marr hästi, et tema teaduslikud vaated kutsuvad välja kõige eitavama suhtumise tema vastu vana, kodanlik-idealistliku maailmavaatega teaduse esindajate poolt. Sellepärast, olgugi mitte

⁶ V. Mihhankova, Nikolai Jakovlevitš Marr, lk. 423. NSV Liidu Teaduste Akadeemia väljaanne 1948.

⁷ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 90.

⁸ N. J. Marr, Valitud tööd, 1. kd., lk. 219.

⁹ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 1.

ükskõikselt kuid küllaltki rahulikult, võttis ta vastu Polivanovi tüüpi keeleteadlaste — paadunud reaktioonäärde-idealiste ja nende sabas järgnevate poliitiliselt ja teaduslikult kirjaoskamatute „keelesfrontlaste“ ja teiste tageda kriitika kui varem ettenähtu. Teatud ajani teda huvitas ja tegi rahutuks seejuures üks küsimus: „Milles on jafetiidi teooria sellise hämmastava mittemõistmise allikas?“

Selle küsimuse hoolika järelemõtlemise tulemusel ta vastas ise küsimusele täiesti õigesti:

„Mulle oli teada,“ kirjutas ta 1928. aastal oma „Aruandes kevadisest komanderingust Abhaasiasse,“ „et põhjuseid on üsna palju, kuid mind huvitas põhiallikas, ja välismaareisi ajal kerkis mõte sellest põhiallikast eriti reljeefselt mu ette. Nägin oma silmaga, et teise ühiskondliku maailma inimesed ei suuda kergesti, eriti õigesti ja tervikuna meie mõtteid tajuda. Mulle sai otsekui mikroskoobi all selges tegelikkuses nähtavaks, et iga teoreetiline õpetus, isegi õpetus keelest, on teatud ühiskonna sünnitis“¹⁰.

Ja Marr oli kõige vähem imestunud, kui sai teada, et Inglise parlamendi liige Allan nimetas ajalehes „Times“ 24. juunist 1929. aastal Marri loodud üldist õpetust keelest — jafetiidi teooriat — „bolševismi teaduslikuks ruuporiks“. Lõpuks oli vihast lõhkev lord ju lähedal tõele.

Marr tunnetas selgesti võitluse paratamatust ideelis-teoreetilisel rindel, ja kirjutas juba 1924. aastal artiklis „Jafetiidi teooriast“: „Võitlus on paratamatu mitte üksnes teaduslike meetodite ja teoreetiliste väidete, vaid ka ühiskondlikult tähtsate probleemide rindel...“¹¹.

Mõni aasta hiljem, kutsudes Leningradi ülikoolinoorsugu võitlusse eesrindliku nõukoguliku keeleteaduse eest, kõneles ta: „Ei arga taganemist ega oportunistlikku leppimist“ — ja arendas julgesti leppimatut võitlust reaktioonilis-idealstliku teaduse, reaktioonilis-idealstliku mõtte kõigi avalduste vastu.

Marrile olid hästi tuttavad klassikalised definitsioonid keele olemuse kohta, selle vastastikuste suhete kohta mõtlemisega, viide keele arenemise seosele tootlike jõudude ja tootmissuhete arenemisega inimühiskonna ajaloos, mida leiame marksismi-leninismi klassikute geniaalseis teoseis, Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini töödes. Kuivõrd tähelepanelikult ja kontsentreeritult Nikolai Marr uuris marksistlik-leninliku klassika neid teoseid, võib otsustada kas või tema niisuguste tööde järgi nagu „Marx ja keeleprobleemid“. „Keel ja mõtlemine“ või „Jafetiidi teooria keelepoliitika ja udmurdi keel“ ning teised, milles ta marksismi-leninismi klassikute töödele tugeses jälgib rangelt

¹⁰ „Teaduste Akadeemia Teated“, Humanitaarteaduste osakond, nr. 8—10, 1928, lk. 548.

¹¹ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 34.

põhilist mõttekäiku Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini töödes, marksistlik-leninliku ühiskonnaõpetuse pärisolemust. On tuttav keele kui „arenemise ja võitluse tööriista“ tähelepandav definitsioon, antud J. V. Stalini ühes varases töös „Kuidas mõistab sotsiaaldemokraatia rahvusküsimust?“. Seltsimees Stalini geniaalne artikkel „Kas anarhism või sotsialism?“ sisaldab juhtivaid märkusi inimkeele tekkimise küsimuse kohta.

Marr nõudis marksismi sügavat ja igakülgselt uurimist. Kirjas pojale 15. märtsil 1931. aastal N. Marr kirjutas: „Olles spetsialist kirjanduses ja keeles, peab ise minema kirjanduslike teoste (nende tehnika, nende keele, nende sisu ja nende mõtestamise) piiridest välja materiaalse reaalsuse maailma; on vaja tõsiselt tutvuda marksismiga, mitte mõelda, et marksismi on võimalik omandada ühest või teisest õppevahendist“. Seejärel ta tuletab pojale meelde, et marksistlikku meetodit on vaja rakendada „... iseseisvas töös, aga selleks on vaja tunda marksismi enese ajalugu, selle kujunemist ja arenemist...“ Erakordselt huvitavad on kirja järgmised read: „Tuleb olla tuttav filosoofiaga. Mul tuleb seda nüüd vallutada ja ma kahetsen, et varem ei ole süvenenud sellesse külge, teadagi, eraldamata omast teadusalast. Ometi ei või sugugi öelda: esiteks tegutsen materjali-dega, tugevdan ennast ja siis teooriaga resp. filosoofiaga. Peale kõike muud võib siis omandada materjale, mis osutuvad tarbetuiks, näilikeks. ja jääda — kasutamata juhust kogumiseks — ilma põhi-materjalideta, esimese vajaduse materialideta“¹².

Oma tähelepanuväärses ettekandes NSV Liidu Teaduste Akadeemia sessioonil Moskvas 26. juunil 1931. aastal „Keel ja mõtlemine“ näitas Marr, et „... võitlus... kodanliku ideoloogiaga ei ole sugugi nii lihtne ja kerge“, ja, pöördudes teadlaste koosoleku poole, tuletas neile meelde V. I. Lenini sõnu artiklist „Teadus hulkadele“: „Meie peame mõistma, et ilma soliidse filosoofilise põhjendusega ei või mingisugused loodusteadused, mingi materialism välja kannatada võitlust kodanlike ideede pealetungi ja kodanliku maailmavaate taastamise vastu“¹³.

Marksism oli Marril tegevuse juhtnööriks. Just dialektilise ja ajaloolise materialismi, selle kõige eesrindlikuma maailmavaate ja meetodi põhialustest lähtudes ehitaski Marr oma õpetuse keelest.

Baseerudes dialektilise ja ajaloolise materialismi põhialustel, ise-loomustab N. Marr keelt kui pealisehituslikku ühiskondlik-ideoloogilist kategooriat. „Keel,“ kirjutab ta, „on samasugune pealisehituslik ühiskondlik väärtus kui kunst (художество) ja üldse kunstid (искусства)“¹⁴.

¹² V. Mihhankova. Niko'ai Jakovlevitš Marr, lk. 390—391.

¹³ N. J. Marr, Valitud tööd, 3 kd., lk. 120.

¹⁴ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 107.

Konkretiseerides seda väidet oma kursuses „Jafetiidi teooria“, kõneleb N. Marr: „Inimkond lõi oma keele tööprotsessis teatud ühiskondlikes tingimustes ja loob seda uuesti elu ja olustiku tõeliselt uute sotsiaalsete vormide saabumisega, vastavalt uuele mõtlemisele neis tingimustes... keeled... on kõik inimkonna poolt loodud... Päritava kõne juured ei ole välislooduses, mitte meie sees, mitte meie füüsilises loomuses, vaid ühiskondlikkuses... Ühiskond pärandab, konserveerib või uuendab oma kõnet uuteks vormideks, annab talle uue ilme ja viib uude süsteemi“¹⁵.

„Keelelised nähtused,“ kirjutab Marr, „on elulised ainult nende orgaanilises seoses materiaalse kultuuri ja ühiskonna ajalooga“¹⁶.

Selletaolised keele kui „sotsiaalse väärtuse kategooria“¹⁷ iseloomustused on tavalised Marrile, tema „keeleteaduse ühiskondlik-materialistlikule käsitlusele“¹⁸. Kõige kontsentreeritumalt on need iseloomustused antud tema loengus „Keel“, mis on peetud Aserbaidžani Lenini Riikliku Ülikooli idafakulteedi kuulajajale maikuu 1927. aastal. Seda loengut algas N. Marr keele olemuse defineerimisega: „Keel on suhtlemise tööriist, mis on tekkinud tööprotsessis, täpsemalt, inimkonna kultuuri, see on majanduse, ühiskonna ja maailmavaate loomise protsessis. Keel on loodud inimkollektiivi poolt samuti kui tema ühiskondliku olemise esimestel astmetel materiaalse kultuuri mälestised, esmajärgulise vajaduse esemed ja kollektiivse tootmise liigid ise, kütmine ja mitmesugused käsitööd ja mängud, ja nagu ta olemasolu edaspidiseil astmeil erinenud kunstid, eepos, tants, laulmine ja muusika, õigus ja muud ühiskondlike väärtuste kategooriad... Keel peegeldas eneses materiaalse ja pealisehitusliku kultuuri arenemise, selle tootmisriistade täienenemise kõiki teid ja kõiki astmeid ja sellise materiaalselt tekkinud progressiga seotud ühiskondliku mõtlemise kõiki käänakuid...“¹⁹.

Seda keele olemuse sügavat materialistlikku tõlgitsust keele ajaloolise arenemise arvestamisega võib pidada üheks primaks keele definitsiooniks nõukogude keeleteaduslikus kirjanduses.

Vaadeldes keelt selle ajaloolises arenemises, märkis akadeemik N. Marr alati selle mitmekülgseid dialektilisi seoseid ühiskonna eluga. Marri iärgi keel, mis „peegelduvalt reprodutseerib ühiskondlikkuse dialektikat“²⁰, osutub „kultuuritõusu võimsaks hoovaks“ ja „klassivõitluse asendamatuks tööriistaks“²¹. Erinevalt kodanliku keeleteaduse

¹⁵ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 25.

¹⁶ Sealsamas, lk. 70.

¹⁷ Sealsamas, lk. 22.

¹⁸ N. J. Marr, Valitud tööd, 1. kd., lk. 2.

¹⁹ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 127.

²⁰ „Višapi“ eessõna, lk. 12, 1931.

²¹ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 90.

„sotsioloogilise“ suuna mitmesuguseist esindajaist N. Marr ei piirdunud ainult sotsiaalse teguri konstateerimisega keele arenemises, vaid andis sellele ka selge materialistliku seletuse.

Küsimust keele tekkimisest pidas akadeemik Marr üheks kõige tähtsamaks ja esmajärgulisemaks küsimuseks keeleteaduses. Juba V. I. Lenin oma kuulsa loengus „Riigist“ ütles, et kõige tähtsam ja vajalikum ühiskondlikes teadustes on „... mitte unustada ajaloolist põhiseost, vaadelda iga küsimust sellelt seisukohalt, kuidas teatav nähtus ajaloos on tekkinud, millised peaetapid see nähtus oma arenemises on läbi teinud ja sellelt tema arenemise seisukohalt vaadelda, milleks antud asi on muutunud nüüd“²².

Sellest põhimõttest pidas kinni ka akadeemik Marr. Kodanlikud teadlased kardavad keele tekkimise küsimuses asuda ajaloos kindlale pinnale. Välismaade „sotsioloogilise“ kooli juhile F. Saussure'ile näis näiteks, et „ajaloo vahelesegamine viib keeleteadlase ainult segadusse“, ja temale järgnev ameerika lingvist E. Sapir jättis keele tekkimise küsimuse irooniliselt „filosoofide ja belletristide“ hoolde.

Vastukaaluks reaktionäridele-idealistidele keeleteaduses kinnitas Marr, et „... ilma huvita keele tekkimise vastu ei või olla mingit lingvistikat, iga õpetus keelest eeldab üht või teist positiivset suhtumist sellesse küsimusse, üht või teist keele tekkimise kontseptsiooni, ja üksnes siis võivad spetsiaalsed süvendatud tööd üksikute keeltega osutada viljakaks...“²³.

Inimkeele tekkimist seob N. Marr ürgaegse inimkollektiivi töötegevuse arenemisega. Engels kirjutas teatavasti inimkeele tekkimise põhjustest: „... töö arenemine soodustas vajalikult ühiskonna liikmete tihedat liitumist, sest töö tõttu osutusid ikka sagedamateks vastastikuse toetuse ja koostöö juhud, ja sai selgemaks selle ühise tegevuse tulu igale üksikule liikmele. Lühidalt öeldes, kujunenud inimesed jõudsid selleni, et neil tekkis vajadus üksteisele midagi öelda“²⁴.

Keele tekkimise samadele põhjustele viitab ka akadeemik N. Marr. Samuti kui Engels viib ta häälikulise kõne tekkimise ajastusse, kui inimene lõi esimesi kunstlikke tööriistu. Sellest kõneleb N. Marr korduvalt. Tema artiklis „Keele tekkimisest“ loeme: „... liigendatud (s. o. häälikulise) kõne tekkimine ei võinud toimuda enne inimkonna üleminekut tootlikule tööle kunstlikult tehtud tööriistade abil“²⁵. Sama väidet formuleerib ta artiklis „Mispärast on nii raske saada lingvistiksteoreetikuks“ ja reas teistes esinemistes... „Häälikuline kõne,“ kirjutas Marr, „tekkis alles materiaalse kultuuri arenemise teatud ast-

²² V. I. Lenin, Riigist. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1947, lk. 5—6.

²³ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 69.

²⁴ K. Marx ja F. Engels. Teosed. XIV kd., lk. 454—455.

²⁵ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 205.

mel, sest enne juba viimistletud ja täiustatud tootmisriista valmistamist ei olnud ega võinud olla häälikulist kõnet...“²⁶.

Häälikulise kõne ilmutumisele ja laialdasele kasutamisele inimsuhtlemises eelnes Marri järgi kätekeel, kineetiline keel inimeste suhtlemise vahendina ühiskondliku töö arenemise kõige algsemal etapil. Sealjuures Marr ei eitanud kätekeele kõrval ka häälikulise keele üksikute elementide olemasolu, mis ei moodustanud veel keelesüsteemi.

Väga kokkusurutult ning samal ajal väga selgesti ja argumenteeritult annab akadeemik Marr käsitluse kätekeele asendumisest häälikulise oma loengus „Keel“. „Inimkond“, ütles N. Marr selles loengus, „algas oma suhtlemist lineaarsest ehk kätekõnest, žestide ja miimika keelest. Ta jätkas seda häälikulise kõnega, liigendatud häälikute keelega, mis oli seotud lineaarse kõnega selle, lineaarse kõne poolt töödeldud saavutuste tajumise kaudu. Esimene keel arenes koos ühiskonna arenemisega, mis oli rajatud majanduslikule elule, mis kulges looduse poolt antud tootmisriistade abil. Teine keel, häälikuline, tekkis alles pärast seda, kui inimkond siirdus tööle kunstlike, tema poolt leiutatud tööriistadega“²⁷.

Arendades oma vaateid edasi, märgib akadeemik Marr, et „häälikuline kõne tekkis keeruka ühiskondliku korra ajastul organiseeriva kollektiiviga, ... kui inimene oli juba vaimse arenemise kõrgel astmel. Selleks ajaks ta valdas täiuslikult arenenud käte- ehk lineaarset keelt, mis ilma puudusteta rahuldas vastastikuse suhtlemise vajadusi, kollektiivi suhtlemist kollektiiviga ja üksikisikute suhtlemist kollektiivides. Lineaarne keel vastas täielikult algajastute inimkonna vaimse arenemise tasemele nii tehniliselt kui ka ideoloogiliselt. Inimkond mõtles siis loogikaelse mõtlemisega, ilma abstraktsete mõisteteta, kujuliste kujutlustega ja meie tajumisele võõras vastastikusel seoses. Lineaarse kõne tehnika sai kergesti hakkama kujuliste kujutluste vahetamise vajadusega. Vajalike mõistete maht leidis küllaldaselt lineaarsete sümboleid žestide ja miimika abil oma ammendavaks väljenduseks“²⁸.

Häälikuline kõne on uus etapp ühiskondliku inimese arenemises. Selle vajalikkusest ei olnud kohe teadlik. Marr kõneleb sellest järgmiselt: „Ei olnud häälikulise kõne vajadust vastastikuse suhtlemise eesmärgil, ja isegi pärast häälikulise keele tungimist üldisse tarvitamise igapäevases elus edasivalitsevat lineaarset keelt väga kaua ainult täiendati häälikulise kõnega. Häälikulise keele vajaduse puududes ei võinud olla ega olnud tehniliste vahendite ettevalmistust häälikulise keele mõtte teostamiseks. Samal ajal on häälikulise keele

²⁶ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 408.

²⁷ Sealsamas, lk. 129.

²⁸ Sealsamas, lk. 129.

tehnikat, liigendatud häälikute süsteem ise väga keerukas ja peenelt töödeldud, ja see on paljude jõupingutuste vili, määratu suure töö tulemus nende kui juba kujuliste kujutluste ja abstraktsete mõistete vahetuse vahendi täiustamisel“²⁹.

Seda hüpoteesi esitades märgib Marr, et häälikulise keele ja samuti maailma mitmesugustes keeltes säilinud kõneprotsessi vanima arenemisastme märkimise analüüs, rikkalikud ja mitmekülgsed etnograafilised ja antropoloogilised materjalid sunnivad kinnitama, et häälikuline keel tuli just enne teda valitsenud kätekeele ehk kineetilise kõne asemele. Oma elu viimaseil aastail kaldus N. Marr ikka enam tunnustama hääliku tunduvat osa isegi kineetilise kõne tarvitamisel.

Marksismi-leninismi klassikuil leiame antud küsimuses viite häälikulise kõne olemasolu kohta ühiskondlikul inimesel. Sellest kirjutavad Marx ja Engels: „Vaimul“ lasub algusest peale selle mateeria „koormamise“ needus... häälikute näol, — ühe sõnaga, keele näol („Saksa ideoloogia“); Engelsi järgi õppis ahvi arenematu kurk pikapeale hääldama üht häälikut teise järel („Töö osa ahvi inimeseks muutumise protsessis“). Lõppeks, äsja vene keeles avaldatud seltsimees Stalini varases töös „Kas anarhism või sotsialism?“ kinnitatakse samuti seda fakti, et juba ahvil — inimese esivanemal — olid kujunenud kõik eeltingimused häälikulise kõne tekkimiseks ja edasiseks arenemiseks. Viimane töö ei olnud nähtavasti tuttav akadeemik N. Marrile. Neile faktidele toetudes arvavad mõned akadeemik N. Marri õpilased ja järgijad, et kineetilise kõne teooria sel esialgsel kujul, nagu seda väljendas Marr kuni 1930. aastani, vajab mõningat täpsustamist ja revideerimist.

Vastupidi kodanlikus teaduses tüüpilisele keele eraldamisele mõtlemisest kinnitab Marr, et „mõtlemine ja keel on lahutamatud“, „kui nad tekkisid, siis tekkisid koos“. Need N. Marri sõnad on täielikult kooskõlas Marxi ja Engelsi tuntud väljendusega: „Keel on niisama vana kui teadvuski... teadvuse taoliselt tekib keel ainult vajadusest, teiste inimestega suhtlemise tungivast tarvidusest“³⁰.

„Mõtlemine ja kõne on vend ja õde, samade vanemate, tootmise ja sotsiaalse struktuuri lapsed“, kirjutab N. Marr Lévy-Bruhli raamatu „Ürgaegne mõtlemine“ venekeelse tõlke eessõnas.

Akadeemik Marr arvab, et mõtlemise probleem on „... üks suurimaid, kui mitte kõige suurem teoreetiline probleem maailmas...“, „... just sellepärast, et tema (mõtlemise — G. S.) juured ei ole mitte temas endas ega looduses, vaid materiaalses baasis, nagu see on kindlaks tehtud dialektilise materialismi poolt“, sellepärast, et mõtlemise

²⁹ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 129—130.

³⁰ K. Marx ja F. Engels, Teosed, IV kd., lk. 20—21.

probleemiga on „...seotud hüpe inimühiskonda loomade hulgast, loomade karjalisusest...“³¹.

Just sellepärast peab Marr mõtlemise ja selle tekkimise probleemi, mis on kõige lähemalt ja lahutamatu seotud keeleprobleemiga, mitte ainult filosoofide ja psühholoogide, vaid ka keeleteadlaste „eriaineks“. Sellepärast nimetas N. Marr ka oma loodud instituudi Keele ja Mõtlemissuhte Instituudiks.

Paljastades indo-euroopa keeleteaduse formalistlikkust, kirjutas akadeemik N. Marr: „Vana õpetus keelest loobus õigesti mõtlemisest kui oma kompetentsi objektist, sest ta uuris kõnet ilma mõtlemiseta. Selles olid foneetika — häälikuliste nähtuste — seadused, kuid ei olnud semantika seadusi, — ühe või teise mõiste tekkimise seadusi, kõne ja siis selle osade, sealhulgas sõnade mõtestamise seadusi. Sõnade tähendused ei saanud mingisugust ideoloogilist põhjendust“³². Ja Marr süüdistas õiglaselt vana kooli spetsialiste selles, et neil „meetod nägi keeles uurimisobjekti ainult formaalsest küljest, kõlalt, kuid mitte ideoloogialt“³³.

Marksistlik-leninliku õpetuse kohaselt keele ja mõtlemise ühtsusest rõhutab N. Marr nende kõige lähedamat vastastikust seost, nende dialektilist ühtsust inimkonna arenemise kogu ulatuses. Keele ja mõtlemise ühtsus kui vormi ja sisu ühtsus läbib kogu inimkõne ja selle üksikud elemendid.

Marr vaidleb kategooriliselt väite vastu, nagu oleks häälikute ja sõnade tähenduse vaheline suhe meelevaldne. „Ei ole mitte ainult sõna,“ ütles ta, „vaid ei ole ühtki keelenähtust, olgu kõneehitusest (morfoloogiast, süntaksist) või selle materiaalsest avaldumisest... ei ole häälikulise kõne ühtki elementi, mis tekkimisel poleks olnud mõtestus, poleks omandanud mingit keelelist funktsiooni enne mõtlemist...“³⁴. Nõnda on tähendus lahutamatu seotud oma häälikulise kujundusega, ja isegi kõige lihtsam häälikuline ühik inimkõnes, foneem, osutub Marri kinnituse järgi „sotsiaalselt töödeldud häälikuks“.

Keele ajaloo küsimuste kallal töötades määrab Marr sõnade tähenduste arenemise tähtsaimad seadused, eriti funktsionaalse semantika seaduse ja ühtse tähenduse vastupidiseks jagunemise seaduse (tähenduste polariseerimise seaduse). Nende seaduste kehtivust näitab ta paljude näidete varal. Marr märgib, et tootmisprotsessis mitmesuguseis ajaloolistes ajastutes ühtede asjade asendamine teistega ühes ja samas tootmisfunktsioonis viis niikaugemale, et varem tarvitatud sõnad omandasid uued tähendused (kivikirve nimetus hakkas märkima

³¹ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 104.

³² Sealsamas, lk. 103.

³³ Sealsamas, lk. 103.

³⁴ Sealsamas, lk. 111.

raudkirvest, tõru kui toitumisvahendi tähendus siirdus leivale jne.). Oma tähelepandavais töodes „Keel ja mõtlemine“, „Semantilisest paleontoloogiast mittejafetiidi süsteemi keeltes“ ja teistes annab akadeemik Marr rea toredaid illustratsioone, mis näitavad, kuidas dialektika tähtsaim seadus — vastuolude ühtsus — avaldub sõna tähenduste arenemises, kui võimsate tootmisnihete tulemusel ühiskondlikus elus ühes ja samas sõnas hakkavad kokku sattuma kaks vastupidist tähendust (algus ja lõpp, üla- ja alaosa, päev ja öö, valge ja must ja teised).

Keele ajaloos akadeemik Marr vaatlebki esmajoones tähenduste, semantika ajalugu, sidudes seda materiaalse kultuuri ajaloo ja ühiskondlike vormide ajaloo inim mõtlemise ajaloo vahendamise abil.

„Mõtlemine alguses seisundis,“ kirjutab Marr, „on teadlikuks saamine kollektiivsest tootmisest kollektiivse tööriistaga ning tootmisuhetest; keel on kollektiivse teadlikukssaamise kollektiivne avaldus selles vormistuses ja mahus, mis sõltub mõtlemise tehnikast ja maailmavaatest“³⁵. Keelematerjale kontrollis N. Marr kõigi teadustele kättesaadavate ajalooliste allikatega, tõstes esikohale materiaalse kultuuri mälestised.

Tähenduste arenemist keeles, kõne mõttelise külje arenemist analüüsib Marr lahutamatus seoses keele formaalse külje, selle struktuuri (süntaksi ja morfoloogia) ja materiaalse häälikulise kujunduse arenemisega.

„Formaalsele morfoloogiale,“ kirjutab ta, „eelneb ideoloogiline morfoloogia, mitte ainult fraaside ehitus teatud korra silmaspidamisega ühtede või teiste mõistete, hiljem sõnaliikide asetuse, vaid ka sõnade ehitus, milles üht elementi kas täiendatakse teistega täpsemaks tajumiseks või komplitseeritakse teistega kui täiendiga, täpustamiseks“³⁶.

Puudutades grammatilise süsteemi ajaloolise arenemise küsimust, ütleb Marr, et „häälikuline kõne ei alga mitte häälikuist, ka mitte sõnadest, kõneosadest, vaid lausest ... s. o. algab süntaksist, ehitusest, millest vähehaaval eralduvad lauseliikmed, mis määratakse nende asukoha järgi kõnes“³⁷.

N. Marr esitab endale väga tähtsa ja huvitava ülesande — lahendada keele formaalse külje ajaloolise arenemise küsimus, pidades vajalikuks isegi „abstraktsete grammatiliste kategooriate“ tekkimist siduda „ühiskonna ja tootmisega“. Mitmesuguste grammatiliste kategooriate tekkimist seletab Marr alates sellest keeleloomise vanimast perioodist, kui alles tekkis inimese häälikuline keel. Grammatika are-

³⁵ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 112.

³⁶ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 132.

³⁷ Sealsamas, lk. 417.

nemist vaatleb Marr dialektilises vastastikus sõltuvuses semantika ning valgustab süntaksi, morfoloogia ja foneetika üksikute kategooriate tekkimise ja arenemise konkreetseid küsimusi.

Marr ühendab üheks tervikuks vanas keeleteaduses mehaaniliselt eraldatud foneetika, morfoloogia, süntaksi, sõnastiku ja semasioloogia (õpetuse sõnade tähendusest); ta hävitab selle vahe ajaloolise ja kaasaegse grammatika vahel, mis on leidnud kõige eredama väljenduse prantsuse-šveitsi keeleteadlase F. Saussure'i ja tema järgijate reaktsioonilise „sotsioloogilise“ kooli töödes.

Alates häälikulise kõne tekkimise esialgseist momentidest ja lõpetades kaasaegsete kõrgelt arenenud rahvuslike keeltega, määrab Marr süntaksi, häälikulise kõne kõige olulisema külje määrava osa, mille suhtes morfoloogia on osutunud ainult tehnikaks, samuti kui foneetika on olnud morfoloogia tehnikaks. „Häälikulise kõne tehnika,“ kirjutab Marr, „algab süntaksist, üldse iga häälikulise kõne peamisest osast. Süntaks erineb just sellega, et seal on ideoloogia ja tehnika jaotamatud, on veel eraldamatult koos, difuussed, mitte diferentseeritud...“³⁸.

Akadeemik I. Meššaninovi viimased tööd — „Lauseliikmed ja sõnaliigid“ ja „Pöörsõna“ jätkavad nende N. Marri viljakate ideede arendamist, näidates keele grammatiliste vormide arenemise ajaloolist protsessi, mis reas töödes oli akadeemik N. Marri poolt juba märgitud. Grammatilise süsteemi arenemine avaneb selgesti teena ürgsest jaotamatust inkorporeeritud tervikust (sõna-lause) inkorporeeritud kompleksi üksikosade eraldamise kaudu lause üksikliikmete ja neist kujunevate sõnaliikide järgneva arenemisega.

Iseloomustades mitte ainult evolutsioonilisi protsesse maailma keelte arenemises, vaid ka nende põhilisi muutusi, töötab Marr välja õpetuse keelte arenemise stadiaalsusest, mõistes sellega kogu keelestruktuuri kvalitatiivseid muutusi, mis on sõltuvad põhilistest nihestest tootlike jõudude ja tootmissuhete arenemises inimkonna ajaloos. Vastukaaluks kodanlike keeleteadlaste vaadetele, kes prantsuse keeleteadlase A. Meillet' sõnadega kinnitasid, et „ei ole näha mingit vahendit seesmiste vastastikuste suhete määramiseks keeleteadusliku vormi ja ühiskondade vahel, kes seda tarvitavad“, et „konstateerida võib üksnes faktilisi (väliseid) vastastikuseid suhteid“, peab Marr lõplikult lahendatuks küsimuse tihedaimast seotusest keele arenemisprotsessi ja sotsiaal-majanduslike tegurite mõju vahel.

Marr püüab kestvate ajalooperioodide ulatuses jälgida „häälikulise kõne dünaamikat“, keele grammatiliste ja leksikaalsete vormide arenemist tervikuna. Ta näitab oma paljudes uurimustes „üksikute kategooriate ilmutamise eriaegsust häälikulise kõne struktuuris ja rangelt

³⁸ N. J. Marr, Valitud tööd, 5. kd., lk. 462.

määratud järjekindlust selles suhtes...“³⁹. Esmakordselt algatades keele arenemise stadiaalsuse küsimust 1923. aastal oma ettekandes „Vahemeremaade indo-euroopa keeled“ kinnitas ta, et „Vahemeremaade indo-euroopa keeled pole kunagi ega kusagilt ilmunud mitte mingi erilise keelelise materjaliga, mis oleks lähtunud mingist rassiliselt erinevast keelteperekonnast või veelgi vähem oleks tagasi läinud mingi erilise algkeele juurde“. Samas ettekandes N. Marr näitab, et „indo-euroopa keeled moodustavad eri perekonna, kuid mitte rassilise, vaid kui ristumise keerukama eri astme, sünnitise, mis oli tekitatud pöördest ühiskonnas sõltuvalt uutest tootmisvormidest, seotud nähtavasti metallide avastamisega ja nende laialdase kasutamisega majanduses, võib-olla ka füüsilise keskkonna muutmise kaastegevusel: indo-euroopa keelteperekond on tüpoloogiliselt uute majanduslik-ühiskondlike tingimuste loodud...“⁴⁰.

Pisut hiljem seob akadeemik Marr häälikulise kõne mitmesuguseid süsteeme ühiskondliku mõtlemise vahetustega, mis kogumina lähtub mitmesugustest majandussüsteemidest ja neile vastavaist sotsiaalsetest struktuuridest, esitades ka sotsiaal-majanduslike vahetuste ja mõtlemise ning häälikulise keele vahekordade skeemi.

27. oktoobril 1928. aastal pidas N. Marr Kommunistlikus Akadeemias Moskvas ettekande „Jafetiidi teooria aktuaalsed probleemid ja järjekordsed ülesanded“. Selles ettekandes ta andis tähelepanevana koha maailma keelte stadiaalse arenemise küsimusele.

„Muidugi toetub mitmesuguste morfoloogiasüsteemide kuulumine keeleloomise mitmesugustesse perioodidesse,“ ütles ta, „ühele või teisele tehnikale või majandusliku ja sotsiaalse struktuuri tüübile mitte vahetult, vaid mõtlemise kaudu“⁴¹.

Samas ettekandes märkis N. Marr ka häälikulise kõne arenemise põhiteed (staadiumid), pidamata sellega probleemi veel lõplikult lahendatuks.

„Mõtlemise vahetused,“ näitas ta, „on häälikulise kõne kolm süsteemi, mis kogumina lähtuvad erinevaist majandussüsteemidest ja neile vastavaist sotsiaalseist struktuuridest: 1) ürgaegsest kommunismist sünteetilise kõneehitusega, sõnade polüsemantismiga, ilma põhilise ja funktsionaalse tähenduse eraldamiseta; 2) ühiskondlikust struktuurist, mis on rajatud mitmesuguste majandusalade erinemisele ühiskondliku tööjaotusega, s. o. ühiskonna jagunemisega elukutsete järgi, ühtse ühiskonna kihistumisega tootmis-tehnilisteks rühmadeks, mis moodustavad tsehhide ürgaegse vormi, kui nendega kaasneb kõneehitus, mis eraldab sõnaliike, fraasis mitmesuguseid lauseid, lauseis

³⁹ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd. lk. 67.

⁴⁰ N. J. Marr, Valitud tööd, 1. kd., lk. 185.

⁴¹ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 70.

— selle mitmesuguseid liikmeid jne., mitmesuguste funktsionaalsete sõnadega, mis pärastpoole muutuvad morfoloogilisteks elementideks, eraldades sõnades põhitähendusi ja funktsionaalse tähenduse kasvas kõrvalt mõtte põhitähendusega; 3) seisuslikust ehk klassiühiskonnast tehnilise tööjaotusega, flektiivse morfoloogiaga⁴². Joonistades seda inimkonna häälikulise kõne stadiaalse arenemise skeemi Marr, nagu juba öeldud, ei pidanud probleemi esitatavat lahendust lõplikuks ja nõudis selle korduvat kontrollimist.

Marr vaidles järsult traditsioonilise kujutluse vastu häälikulise kõne arenemisest „...bioloogilise protsessi, tekkinud keelte massilise lastesünnitamise, järglaste arvu suurendamise“ korras. „Häälikulise kõne arenemise protsess ise,“ kinnitas ta, „ei kujuta mitte keelte paljundumise, vaid nende unifikseerimise pilti, mis kasvab inimkonna majandusliku arenemise iga etapiga“⁴³.

N. Marr pöörab tähelepanu sellele, et paljude sadade, rohkem kui tuhande keele olemasolu „viib jõuetusse“ isegi teadlasi, kuid see on, nagu ta õigesti teatas, „...juba unifikseerimise protsessi tulemus, varem oli keeli veelgi rohkem, vähem täiuslikke, vähem kohandatud sõnade täpsustatud kasutamiseks“⁴⁴.

Marrile omase formuleeringute lakoonilisusega iseloomustab ta inimkonna kõne arenemise rikkalikemat ajaloolist protsessi järgmiselt: „Alguses... paljumeelsus, ja keele kujunemise ja rikastumise allikas, selle arenemise pant elu ja selle loovate jõudude käigus ja arenemises endas, majanduse, ühiskondliku korra ja maailmavaate arenemises, ja nagu inimkond läheb ühiskonna primitiivseist ja eraldatud majapidamistest ja ühiskonnavormidest ühe ühise maailmamajanduse ja ühe ühise maailmaühiskonna poole töötavate hulkade loominguuliste jõupingutuste liinil, nii läheb keel algsest paljukujulisusest hiigelsammudega ühtse maailmakeele poole...“⁴⁵.

Keelte stadiaalse arenemise õpetuse väljatöötamine jäi N. Marril pooleli, kuid, nagu õigesti märgib akadeemik I. Meštšaninov, N. Marril poolt kavandatud keele stadiaalse arenemise õpetus eraldab määravalt nõukogude keeleteadust välismaisest keeleteadusest⁴⁶, kus peamist tähelepanu pööratakse evolutsioonilistele muutustele keeles, peamiselt muutustele foneetika ja morfoloogia alal. Formuleerides maailma keelte stadiaalse arenemise õpetust, purustab Marr põhiliselt kodanlike keeleteadlaste antiajaloolise ja metafüüsilise kontseptsiooni keele arenemise küsimustes. See kontseptsioon on ehitatud nagu minevikus.

⁴² N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 71.

⁴³ Sealsamas, lk. 71.

⁴⁴ Sealsamas, lk. 72.

⁴⁵ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 135.

⁴⁶ Vt. I. I. Meštšaninov, N. J. Marril õpetus stadiaalsusest, „NSV Liidu Teaduste Akadeemia Teated“. Kirjanduse ja keele osakond, IV kd., 1. anne, 1947, lk. 35.

olnud algkeelte tunnustamisele, mille järkjärgulise evolutsioonilise muutumise tulemusel nagu oleksid arenenud praegu olemasolevad üksikud keeled ja nende „perekonrad“, järsult eraldatud üksteisest nagu nende „algkeeledki“, peegeldades oma struktuuris ühe või teise rassi bioloogilisi ja psüühilisi erinevusi. Vastukaaluks küsimuse reaktioonilisele, oma olemuselt rassistlikule lahendamisele kodanlikus keeleteaduses esitab Marr progressiivse ja revolutsioonilise õpetuse ühtsest keeleloomise protsessist ja maailma kõigi keelte stadiaalsest arenemisest. Maailma kõigi keelte arenemine peegeldab Marri järgi neid samu sotsiaalseid seaduspärasusi, mis on tingitud ühiskondlik-ajaloolise protsessi ühtsusest. Sellest lähtudes nõuab N. Marr üldise keeleteaduse ehitamisel nii kõrgeltarenenud kui ka oma arenemises mahajäänud keelte erinevuste arvestamist.

Vaieldes teravalt vana indo-euroopa keeleteaduse väite vastu, nagu oleks rassiliselt isoleeritud „puhtaid“ ja ühtseid hõimukeeli, rõhutab N. Marr marksismi klassikute vaadetele vastavalt, et hõimukeelte ja murrete ristumise ja ühinemise protsessid, peegeldades inimkonna ajaloo konkreetset käiku, etendavad väljapaistvat osa keeleloomingu protsessis. „... Ilma nende ristumiseta ei oleks võinud tekkida mingit keelt, veel vähem oleks võinud areneda mingi keel edasi.“ Keelte sugulus on Marri järgi „... sotsiaalne ühtekuuluvus, mittesugulus — sotsiaalne erinevus“⁴⁷.

Kui kodanlik õpetus keelest tekkis võrdlemisi väikese ringi indo-euroopa keelte uurimise alusel, siis Marr vaatles nõukogude keeleteaduse ehitamise võrdselt väärtuslike allikatena nii kirjakeeli kui ka kirjata keeli ja uuskirjakeeli, suurte ja väikeste rahvaste keeli, surnud ja elavaid keeli, väljakujunenud rahvaste rikkalikult arenenud keeli ja oma arenemises mahajäänud rahvaste ja hõimude väikesi murdeid.

Kosmopolitismi kindla vastasena märgib Marr üldise keeleõpetuse printsiipe, kinnitades vajadust arvestada maailma iga keele erinevusi, ammendava sügavusega uurida iga keele konkreetset süsteemi. Sellega on seotud ka tema kinnitus, et „keeleteaduseks võib tunnistada ainult seda õpetust, mis arvestab maailma kõigi keelte erinevusi ja, lähtudes nende igäühe konkreetse süsteemi arvestusest, mitte ainult ei määra ja märgi igäühele neist talle kuuluvat kohta kõigi hulgas, vaid selgitab ka neid teid ja neid raame, milles võib toimuda ja peab toimuma siit alates eri töö iga keelega, iga keele ammendava sügavusega uurimine“⁴⁸.

Seda keeleteaduse kui teaduse definitsiooni formuleerib N. Marr oma tähelepanavas artiklis „Mispärast on nii raske saada lingvistik-teoreetikuks“.

⁴⁷ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 399.

⁴⁸ Sealsamas, lk. 410.

Samas artiklis ta märgib: „... meie on tähtsad mitte ainult sugulusjooned, vaid ka eraldavad, meie on vaja paarikaupa lähenevate keelte analüüs ka nende erinevustes...“⁴⁹.

Nõnda on Marr kindlalt vastu traditsioonilisele kodanlikule komparativismile, mis ei arvesta maailma keelte ega kirjanduse rahvuslikku omapära ja on saanud „komparativistide“-kosmopoliitide armastatud meetodiks. Marr ei eitanud võrdlev-ajalooliste uurimiste teatud osa ja tähtsust keelte uurimisel. Kuid tema käsitluses erineb võrdlev-ajalooline meetod järsult selle tavalisest rakendusest vanas, komparativistlikus keeleteaduses.

Leningradi ülikoolis luges N. Marr ise 1929.—1930. aastal kursust, mis oli pühendatud armeenia ja gruusia keele sarnasustele ja erinevustele, ta ise koostas ka jafetiidi ja semiidi keelte võrdlevaid grammatikaid. Kuid ka mitmesuguste keelte kõrvutamisel tõstis ta ikka esikohale ühe või mitme süsteemi keelte arenemisprotsessi ajaloolis-materialistliku valgustamise. Indo-europaistide võrdlev-formaalset meetodit ta arvustas teravalt. Oma töös „Tšuvašid-jafetiidid Volga ääres“ kirjutas N. Marr: „... võrdlev meetod on üldse petlik, kuid olemasolev indo-europaistide võrdlev meetod osutus ainult formaalseks õpetuseks, mis unustas, et inimkond on vahetanud keele vorme, keele tüüpe, on vahetanud nendega mitte ainult sõnade tähendusi, vaid ka tähenduste ja isegi nende loomise jaotuse aluseid seoses mõtlemissüsteemi muutumisega sõltuvuses majandusliku ja ühiskondliku elu põhjalikust ümberehitusest“⁵⁰.

Esinedes süstemaatiliselt võrdlev-formaalse meetodi vastu selle traditsioonilises rakenduses rõhutas akadeemik Marr korduvalt, nagu õigesti väljendab V. Mihhankova, et „... ainult vormi võrdlemine ilma keelenähtuste ühiskondliku tähtsuse arvestamiseta konkreetsetes ajaloolises olukorras toob paratamatult kaasa vormilaenamise valejäreltule ka siis, kui küsimus peab seisma sarnastes ideoloogilistes kujutlustes, mis kujunesid sarnastes ühiskondlikes tingimustes.“⁵¹

N. Marr ei pea küllaldaseks ka sellist konkreetse keele uurimist, mis jõuab ainult selle stadiaalse tüpoloogia määramiseni, mis on seotud mõtlemise arenemisega ja on lõpptulemusena sõltuv inimühiskonna arenemise üldistest seaduspärasustest. Teda huvitavad peale selle keelte kõrvutamise tulemusel avalduvad erinevused nende sõnastikus ja grammatilises ehituses. „Need erinevused,“ kirjutab ta, „moodustavadki üksikute keelte olemasolu ja tunnustamise õigustuse (raison d'être). Need erinevused ei kujuta niinimetatud foneetiliste või muude formaalsete keelefaktide sõltumatute abstraktsete nähtuste

⁴⁹ N. J. Marr, Valitud tööd, 2. kd., lk. 414.

⁵⁰ N. J. Marr, Valitud tööd, 5. kd., lk. 326.

⁵¹ V. A. Mihhankova, Nikolai Jakovleviitš Marr, lk. 320—321.

kihistusi, mida peetakse seadusteks; need ei ole ka juhuslikud panused pealetunginud migratsioonide või „suurriikide kultuuride“ välisnähtuste poolt („laenud“), vaid sisemise arenemisprotsessi tulemused...“⁵²

Nii määravad just „arenemise sisemised protsessid“, konkreetne ajalooline olukord keele arenemise ja selle põhilise ja olulise keeles, mis moodustabki selle spetsiifika. Sellel ei ole midagi ühist traditsioonilise komparativismi metodoloogiga.

*

Oma kodumaa tõelise patrioodina, NSV Liidu rahvaste ustava sõbrana pidas Nikolai Jakovlevitš Marr alati vajalikuks siduda teadust sotsialistliku ülesehitustöö praktikaga. Marr juhtis korduvalt oma õpilaste tähelepanu seltsimees Stalini tähelepanuväärivale sõnadele, mis ta ütles agraarlaste-marksistide konverentsil: „... on vajalik, et teoreetiline töö ei piirduks praktilisele tööle järelejäädumisega, vaid jõuaks sellest ette, relvastades meie praktikuid võitluses sotsialismi võidu eest.“⁵³

Esimesel üleliidulisel ajaloolaste-marksistide konverentsil Moskvast pidas N. Marr ettekande „Ajaloolise protsessi küsimusest jafetijdi teooria valgusel“. Selles ettekandes kõneles Marr teaduse ja elu vahelisest lahutamatumast seosest. Äreva huviga loeme neid Marri sõnu praegugi.

„Teadus, mis ei ole seotud eluga XX sajandil,“ ütles Marr, „see on kas silmakirjalik kinnitamine või keskaja igand selle kloostritega. Teadus, mis ei ole seotud majanduse ja ühiskonnaga sotsialistlikult ülesehitaval maal, see on teedeta teadus, meetodita teadus.“⁵⁴

„Teaduslik-kultuuririnde võitlejana“, nagu Marr ennast nimetas, tegi see väljapaistev teadlane ära kolossaalse töö, soodustades NSV Liidu rahvaste rahvusliku keelekultuuri arenemist. Ühelt poolt rajab ta teaduslik-teoreetilised keeleteaduslikud alused sellele määratu suurele tööle rahvusliku kirja ja kirjakeele loomisel ja arendamisel, mis-sugune töö esmakordselt ajaloos oli teostatud Nõukogude Liidus leninlik-stalinliku rahvuspoliitika alusel. Teiselt poolt võtab ta ise aktiivselt osa kõigist riiklikest üritustest, mis on seotud NSV Liidu arvukate rahvaste rahvusliku keelekultuuri tõusu ja õitsenguga. Tegevat osavõttu NSV Liidu rahvusvabariikide ja oblastite keelekorraldustest pidas ta kohuslikuks ka kõigile oma õpilastele ja järgijaile.

Suurt teaduslikku tähtsust osutas suur uurija uute tähestike koostamisele ja oma süsteemilt arhailiste — araabia, lamaisti ja selle-

⁵² N. J. Marr, Valitud tööd, 4. kd., lk. 230.

⁵³ J. V. Stalin, Leninismi küsimusi. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1949, lk. 242.

⁵⁴ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 153.

taolisel alusel olevate tähestike täiendamisele. Ta ise tegutses vahetult terminoloogia ja ortograafia küsimustega ning rahvamurrete uurimisega. Tema sagedased reisid Taga-Kaukaasiasse ja Põhja-Kaukaasiasse, Abhaasiasse, Dagestani, Volga ja Kama äärde, Iževski, Tšeboksarõsse, Permi, Uljanovskisse, Alatõri ning samuti Suhhumi Mahhatš-Kalasse, Rostovisse, Naltšikisse ja maa rahvuslike rajoonide teistesse keskustesse olid seotud ikka ja jälle teaduslikule uurimisele võetavate keelte hoolika õppimisega ja sooviga osutada vahetut praktilist abi Nõukogude Liidu raamides ennastmääravaile jafetiidi, türgi, iraani, soomeugri ja teistele rahvastele. Pidades NSV Liidu elavate keelte uurimist ja teadusliku kaadri ettevalmistamist rahvaste hulgast, kes esmakordselt arenesid kultuuriliselt nõukogude võimu ajal, suure riikliku tähtsusega asjaks, organiseeris N. Marr aspirantuuri Leningradi akadeemiliste asutiste juurde, Moskvast aga loob ta Kaukaasia rahvaste uurimise komitee, muutes selle hiljem Nõukogude Idamaade etniliste ja rahvuslike kultuuride uurimise komiteeks, edaspidi NSV Liidu rahvaste instituudiks, ise alatiselt neid teaduslikke organisatsioone juhtides.

NSV Liidu elavad kirjata keeled ja uued kirjakeeled olid rikkaimaks ja asendamatuks allikaks, mida akadeemik Marr laialdaselt kasutas ehitades uut õpetust keelest. Nende keelte erilist tähtsust nõukogude keeleteaduse põhialuste arendamisel märkis akadeemik Marr korduvalt.

„... Uue keeleõpetuse edasine arenemine...“ kirjutas ta, „on eriliselt seotud esmajoones elavate uue kirjakeelega või üldse kirja-keeleta keelte, masside keelte uurimisega, ja neid keeli kõnelevate masside saatusega, see on elu-oluga...“⁵⁵ Neis sõnades rõhutas Marr veel kord tema poolt tunnustatud kohuslikku seost keeleteadusliku teooria ja keelepraktika vahel.

N. Marri huvitas alati tuleviku ühtse maailmakeele probleem, ja, avaldades vaimustust J. V. Stalini esinemiste kohta ühtse rahvusvahelise keele küsimuses, tsiteeris korduvalt tema sõnu: „... küsimus rahvuslike keelte väljasuremisest ja nende kokkusulamisest üheks ühiseks keeleks ei ole siseriiklik küsimus, mitte küsimus sotsialismi võidust ühel maal, vaid rahvusvaheline küsimus, sotsialismi võidu küsimus rahvusvahelises ulatuses“. N. Marr kinnitas lingvistilise materjaliga klassideta sotsialistlikus ühiskonnas ühtse maailmakeele küsimuse ainuvõimaliku ja ainuõige lahenduse, mis oli antud seltsimees Stalini poolt XVI parteikongressil, rõhutades, et selles uues ja ühtses keeles „... kõrgeim ilu ühineb mõistuse kõrgeima arenemisega“⁵⁶.

⁵⁵ N. J. Marr, Valitud tööd, 1. kd., lk. 276.

⁵⁶ N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 111–112.

Keele kui kultuurirevolutsiooni vahendi eriti kõrget osa märgib Marr korduvalt. „Kaasaegne kord,“ kirjutab ta, „tõstis iga keele kui propagandavahendi, kui massilise ühiskondliku töö vahendi tähtsust meie Nõukogude Liidu kõigis maanurkades, sõltumata nende ajaloolistest teenetest, sõltumata nende kultuurisaavutustest, sageli nende praeguse valmisolematuse kiuste selleks ülesandeks, võib öelda, selliseks meie korra poolt ühiskondlikult nõutavaks kangelasteoks, õieti mitte rohkem ega vähem kui kultuurirevolutsiooniks. On selge, et sellise kultuurirevolutsiooni teostamiseks on tarvis olla mitte ainult keele tundja nii nagu ta on, vaid on tarvis teada ka seda, kuidas keel sai selleks, mis ta on, kui ebatäiuslik ta ka oleks, tähendab... kuidas ta võib saada selleks, mis ta ühiskondlikult peab olema“⁵⁷.

Iselomustades õpilaste emakeele kohta nõukogude koolis, ütleb Marr täiesti õigesti, et „... emakeel kandideerib NSV Liidus sellele kohale, mida omal ajal euroopa koolis auga täitsid klassikalised surnud keeled, kreeka ja ladina keel. On selge, et see puutub igasse emakeelsesse, mitte ainult kirjakeelele või uue kirjakeelega keeltesse. See puutub ka vene keelesse...“⁵⁸

Vahetult puutuvad nõukogude koolisse selle väljapaistva teadlase-bolševiku tähelepanuväärsed sõnad: „... ning ükski kool ei või jääda ühiskonna ja inimkonna põhilise tööriista, keele, teoreetilise õppimiseta, ja kõige vähem nõukogude kool, kuna uus ühiskond nõuab laiendatumat ja süvendatumat keelekasutamist, mitte ainult kirjalikku, vaid ka suulist, sealjuures juba tavaliselt massilis-avalikku“⁵⁹.

N. Marr mõistis hästi, et, nagu õpetab J. V. Stalin, „... rahvuslike kultuuride arenemine peab puhkema u u e j õ u g a ühiskondliku emakeelse alghariduse sisseseadmise ja juurdumisega“.

Erilist tähelepanu pööras ta sellepärast õpilaste emakeele kasutamise küsimusele kooliõpetuses, rõhutades, et „ilma õige teoreetilise aluseta ei või saavutada kirjaoskust, ainuüksi empiiriliste formaalsete võtetega ei saa likvideerida kohutavalt visa kirjaoskamatus isegi näilikut ammu stabiliseerunud keeltes, nende hulgas vene keeles...“⁶⁰

Oma artiklis „Teaduse ülesannetest Nõukogude Idamail“ põhjendas N. Marr suurepäraselt rahvastiku emakeele laialdase kasutamise vajadust NSV Liidu rahvuslike rajoonide sotsialistlikus ümberkorraldamises. „... Loobumine emakeelest,“ märgib ta selles artiklis, „ja vahetu pöördumine vene keele poole, milles hakatakse õpetama oma

⁵⁷ N. J. Marr, Valitud tööd, 5. kd., lk. 422.

⁵⁸ Sealsamas, lk. 395.

⁵⁹ Sealsamas, lk. 394.

⁶⁰ Sealsamas, lk. 394.

rahva ühiskondlust ja kultuuri tema eri keelega ja erilise, olgugi igandliku elukonnaga ja mõtteviisiga, tähendab masside eemalejäätmist majanduslikust ja kultuurilisest tööst ning sellesamaga tõmbab maha sotsialistliku ülesehitustöö ühe esimestest tingimustest⁶¹.

NSV Liidu kõigi rahvaste keeled on saanud nüüd sotsialistliku kultuuri arendamise võimsaks tööriistaks. Sellepärast pidas N. Marr alati vajalikuks soodustada nende kogu nõukogude rahva kultuuri-tõusu võimsate hoobade kasvu ja arenemist.

N. Marri poolt marksistlik-leninliku metodoloogia alusel loodud üldine keeleteaduse teooria toetub oma konkreetsetes lingvistilises osas Nõukogude Liidu keelte ja rahvusliku kultuuri ülesehituse uurimise ja arenemise kõige rikkalikumatele kogemustele.

Keeleteadusliku silmaringi laienemine, keele sotsiaalse olemuse, selle arenemisestapude ja -perspektiivide parem tundmine — see kõik on saavutatav töodes paljurahvuselise Nõukogude Liidu mitmesugust süsteemi keeltega.

Näidates üldkeeleteaduslike huvidega spetsialistile Kaukaasia põliste keelte omapärase süsteemi erilist väärtust, märkis Marr, et „... ühe jafetiidi keele tundmine nende najal rajatud teooria valgusel saab tõeliselt kompetentse üldise keeleteaduse spetsialisti ettevalmistamise eelduseks“⁶².

Suureks kahjuks ei mõista jafetiidi keelte või mõne muu indo-euroopa keeltest järsult erineva süsteemiga keele uurimise tingimatut vajadust üldise keeleteaduse küsimusega töötajatele veel paljud teaduslikud töötajad, isegi kateedrite juhatajad pealinnade ja provintside kõrgemais koolides.

Teadus oli Marrile alati parteiline. Võideldes materialistliku keeleteaduse loomise ja arendamise eest, mõistis ta hästi, et sel teel on võib-olla tarvis korduvalt revideerida paljusid tema väiteid jafetiidi teoorias ja hiljem uues õpetuses keelest. „... Nõukogude võim,“ kirjutab ta, „ei saa hakkama ilma teaduste intensiivse kasutamisetä, ei või kõrvale pöörduda vajadusest tugevdada oma teaduslikku baasi kõigi teaduste tundmisega, kuid samal ajal vajab ta uute meetoditega teadusi.“ (Minu sõrendus — G. S.)⁶³

Oli tarvis, Marri sõnade järgi, valida „... formaalse meetodi ja ühiskondlik-materialistliku keeleteaduse korralduse vahel“⁶⁴

Mitte kõigile, isegi Marri lähemaile õpilastele ei olnud ta tee selge. Uus ideoloogia, uus meetod juba vana teadlase töödes hirmutasid vähepüsivaid, kõikuvaid ja meelitasid juurde uusi töötajaid ja õpilasi — kommuniste ning — „kooskõlalise meelsusega“ parteituid, —

⁶¹ Prosveštšeniye natsionalnostei, 2. anne, lk. 14, 1930.

⁶² N. J. Marr, Valitud tööd, 3. kd., lk. 34.

⁶³ N. J. Marr, Valitud tööd, 1. kd., lk. 235.

⁶⁴ Sealsamas, lk. 2.

kellele N. Marri uus töötapp oli lähem ja kallim. Marr oli alati sügavalt enesekriitiline. Ja iga kord, kui ta tunnetas oma süsteemi veel võimalikke puudusi ja marksistliku dialektika mitte alati õiget kasutamist, kõneles ta: „Meie tunnustame heameelega, et marksistliku läbitöötamise osas on jafetiidi keeleteaduses veel mida õiendada ja parandada.“ Ta soovis ajaloolaste-marksistide aktiivset lülitumist tema loodava uue keeleõpetuse kontrollimiseks. Sellest kirjutas ta eessõnas koguteosele „Jafetiidi teooria arenemisetappe mööda“, sellest ta kõneles, pöördudes otse nõukogude ajaloolaste poole ajaloolaste-marksistide esimesel üleliidulisel konverentsil 1928. aastal. Kriitika ja enesekriitika juurde kutsus ta oma õpilasi ja järgijaid, püüdes täielikult vabaneda oma loodud keeleõpetuses „kodusliku mõtlemise mähkmeist“. Kriitikas ja enesekriitikas nägi ta teaduslik-teoreetilise töö arenemise ja täiustamise võimsat ergutajat teaduste kõigil aladel. Sellele bolševistlikule printsiiobile oli ta ustav oma silmapaistvalt loova elu viimaste päevadeni.

Kõigutamata võitlejana tõelise teaduse eest, mis oli rajatud materialismi printsiiptidele, igasuguste reaktsioonilis-idealstlike süsteemide lepitamatu vaenlasena, näitas akadeemik N. Marr kogu oma tegevusega seda teed, mida mööda peab minema ka praegu iga nõukogude teadlane, iga nõukogude lingvist. Just sellepärast on tutvumine N. Marri kogu loomingulise tööga suure teaduslik-haridusliku ja kasvatusliku tähtsusega ükskõik millisel keeleteaduse alal spetsialiseerujaile.

*

Akadeemik Marri surmaga ei jäänud tema loodud uus õpetus keelest oma arenemises seisma. Akadeemik Marri õpilased ja järgijad arendavad ja täiendavad viljakalt tema rajatud nõukogude materialistliku keeleteaduse aluseid mitmes asjas. Juba pärast Marri surma (20. detsembril 1934. aastal) jätkatud Nõukogude Liidu rahvaste kirjakeele ja uue kirjakeele laialdane ning igakülgne uurimine, samuti NSV Liidu paljude sajandite vanuse kirjandusliku traditsiooniga rahvaste keelte uurimine on andnud erakordselt väärtuslikku materjali, mis on teenindanud nii nõukogude keeleteadusliku teooria rikastamist kui ka NSV Liidu rahvaste keelte edasist arenemist.

Ainult viimaste aastate kestel on loodud kümned teaduslikud grammatikad ja sõnaraamatud keeltes, mida varem üldse ei olnud uuritud või mida oli vähe uuritud: slaavi keeltest — ukraina, valgevene; Põhja rahvaste keeltest — nenetsi, nanai, giljaki, korjaki ja teiste; soomeugri rühma keeltest — komi, udmurdi, mordva, mari, karjala, hantõ, mansi ja teiste; Kaukaasia keeltest — gruusia, armeenia, abhaasia, adõgei, kabardiini-tšerkessi, abaziini, avaari, laki, lezgiini, tabassarani ja teiste; türgi keeltest — kumõki, baškiiri, nogai,

oiroodi (altai), hakassi, tatari, aserbaidžani, usbeki, kasahhi, turkmeeni, karakalpaki, tuva, jakuudi ja teiste; mongoli keeltest — burjaadi, halha-mongoli; iraani keeltest — osseedi, tadžiki jne.

Nõukogude keeleteadlaste kasutada on praegu määratu suur hulk keelematerjale, mis nõuavad hoolikat analüüsi, süvendatud uurimist ja tõsist teaduslik-teoreetilist üldistamist.

Erakordselt väärtuslikku tööd on tehtud mitte ainult ammu kujunenud rahvaste murrete ja kirjakeelte vastastikuste suhete alal, vaid ka rahvaste juures, kes said oma rahvusliku arenemise võimaluse alles nõukogude võimu ajal, leninlik-stalinliku rahvuspoliitika teostamise tulemusena.

Teaduslike saavutuste illustreerimiseks sellel alal piisab näidata Dagestani, Põhja-Kaukaasia, Kesk-Aasia, Kaug-Ida ja maa teiste rajoonide rohkearvuliste keelte ja murrete igakülgset ja üksikasjalist uurimist. Vähearvuliste rahvaste murdeid ja keeli, kellel ei ole oma kirja, uuritakse tähelepanelikult mitte ainult kitsasteoreetilisest huvist, vaid ka eesmärgiga paremini teenindada neid murdeid ja keeli kõnelevat rahvastikku neile keeleehituselt kõige lähedasema kirjaga, aga mõnikord ka üksikute murrete sõnastikuliste ja fraseoloogiliste rikkuste kasutamiseks kirjakeelte loomisel ja arendamisel neil rahvastel, kes said kirja rahvuslikul alusel alles nõukogude võimu ajal.

Esmakordselt keeleteaduse ajaloos just meil, nõukogude keeleteadlaste hulgas, luuakse teoseid erisüsteemiliste ja oma arenemiselt eristadiaalsete keelte võrdleva grammatika alal.

Kuid kuni viimase ajani ei ole meil leidnud vajalikku valgustust rida probleeme, mille kallal töötas akadeemik Marr, eriti sõnastiku, semantika ja materiaalse kultuuri, keele ja rahvuse, keele ja klassi ning rahvuslik-keelise ülesehituse probleemid ja rida teisi probleeme.

Sõnade ja nende tähenduste ajalugu sidus N. Marr alati materiaalse kultuuri ajaloo ja ühiskondlike vormide arenemise ajaloo. Meil aga on viimasel ajal laialdaselt levinud akadeemik Vinogradovi uurimuste tüüpi etüüdid vene sõnavara ajaloost, mis on ehitatud niisugusel meetodil, millel ei ole midagi ühist ajaloolis-materialistliku uurimismeetodiga.

Meie ei pööra samuti vajalikku tähelepanu sellele, et reas professorite Jakubinski, Žirmunski ja mõne teise töödes käsitletakse täiesti ebaõigesti küsimusi, mis on seotud rahvuslike keelte kujunemisega, mis on rajatud mitte „ametliku kantselleikeele“, vaid elava rahvakeele alusele. L. Jakubinski ülisegane artikkel, mis avaldati 1947. aastal Leningradi ülikooli „Teatajas“ ja oli pühendatud rahvaste keele kujunemisele, ei ole saanud veel arvustuse osaliseks, olgugi et Jakubinski selles artiklis püüab rehabiliteerida algkeele teooriat.

Tuleb öelda, et ka sellist probleemi nagu „keel ja klass“ vii-

masel ajal üldse ei uurita nõukogude keeleteadlaste poolt. Mäletame Lafargue'i tähelepanuväärset tööd „Keel ja revolutsioon“, milles on suurepäraselt näidatud keele kasutamine klassivõitluse tööriistana; on näidatud, kuidas keeles peegeldub üksteisele vaenulike klasside klassiteadvus; on näidatud, kuidas võitluses keele pärast, selle agitatsiooni- ja propagandavahendi kasutamise pärast rühmituvad üksteisele antagonistlikud klassijõud.

Marksismi-leninismi klassikute töödes leiame palju klassiühiskonna keele sügavaid ja mitmekesiseid iseloomustusi.

Viimasel ajal on nõukogude keeleteadlased mõnevõrra nõrgendanud oma tähelepanu ka rahvuslik-keelelise ülesehitustöö suurte küsimuste vastu, mis nii väga erutavad praegu nõukogude ja parteilist avalikkust Nõukogude Liidu rahvusoblasteis ja rahvusvabariikides. Rahvuslike kultuuride ja keelte õitseng nende sotsialistlikus arenemises esitab uurijaile ja praktikuile, kes töötavad NSV Liidu rahvaste rahvusliku kirja ja keele arendamise alal, ülesande uurida ja arvestada kõige hoolikamalt kõiki protsesse, mis on seotud nõukogude ajastu rahvuslike kirjakeelte arenemisega, nende kasvu ja rikastumist, rahva kõnekeele normide määravat muutumist mitmesugustes murretes ning samuti konkreetset abi ortograafia, terminoloogia küsimuste väljatöötamises, kõigi kolossaalsete nihete teoreetilises mõtestamises, mida võib vaadelda praegu alles hiljuti kirjakeele ja uue kirjakeelega rahvaste juures.

Nõukogude keeleteadlased peavad tegema teaduslik-teoreetilist tööd keeleteaduse alal lähedas ja katkematus kontaktis praktilise tööga ja sellega soodustama keelekultuuri pidevat kasvu meie maa rahvuslikes rajoonides.

Eriti suur vastutus on praegu uue, materialistliku keeleõpetuse esindajail võitluses nõukogude keeleteaduse ideoloogilise puhtuse eest, võitluses nõukogude keeleteadlaste sekka tungiva kodanliku objektivismi ja kosmopolitismi — kaasaegsete angloameerika imperialistide reaktioonilise ideoloogiaga.

Bolševistlik parteilisuse põhimõte ei ole saanud veel juhtivaks nõukogude keeleteadlaste mõnele osale. Objektivism ja leplikkus, tõeliselt bolševistliku kriitika ja enesekriitika puudumine, teaduse põhiprintsipi — selle parteilisuse — unustamine ja selle paratamatu järeltusena langemine uue materialistliku keeleõpetuse põhiteaduste formaalselt-idealistlikele käsitlusele on märgatav just praegu, kahjuks ka akadeemik Marri progressiivse kooli üksikute pooldajate ja järgijate keskel. See aga on andnud vanade keeleteaduslike kontseptsioonide esindajaile võimaluse püüda propageerida mõnes meie kõrgemas koolis antipatriootlikke keeleteaduslikke teooriaid, mida meie aja kirjandus on juba märkinud.

Nõukogude materialistliku keeleteaduse edasine loomuline tõus

ja arenemine kui tõhus võitlus reaktsioonilis-idealisticke iganditega nõukogude keeleteaduses on võimalik ainult sel juhul, kui nõukogude keeleteadlased juurutavad sügavalt oma töösse bolševistliku parteilisuse põhimõtte ja rakendavad sellega lahutamatult ühendatud kriitikat ja enesekriitikat, järgides selles väljapaistva nõukogude teadlase, uue, materialistliku keeleõpetuse rajaja akadeemik Nikolai Jakovlevi Marri eeskujut.

Vastutav toimetaja K. Kure
Keeeline toimetaja M. Tedre
Tehniline toimetaja E. Ridala

Ladumisele antud 17. XII 1949.

Trükk misele antud 13. I 1950.

Trükiary 3000. Paber 61:86, 1/16.

Trükiroognaid 2. MB-01009.

Graafikatööstus „Oktober“, T. linn,
Tartu mnt. 49. Tellimise nr. 2353.

На эстонском языке.

Г. П. Сердюченко.

Роль Н. Я. Марра в развитии материалистического учения о языке.

SENI ON ILMUNUD:

1. G. F. Aleksandrov — Ameerika reaktsiooni filosoferivad kannupoisid
2. D. D. Blagoi — Puškin, suur vene rahvuspoet
3. N. I. Bragin — Kreeka rahva võitlus vabaduse ja sõltumatuse eest
4. N. Buzulukov — Lenini-Stalini õpetus põllumajanduse kollektiviseerimisest
5. V. V. Danilevski — Vene novaatorid maailmatehnikas
6. G. A. Deborin — Kahe sõjakolde kujunemine ja NSV Liidu võitlus kollektiivse julgeoleku loomise eest (aastad 1932—1937)
7. G. A. Deborin — Nõukogude riigi esimesed rahvusvahelised aktid ja tema välispoliitika välismaise interventsiooni ja kodusõja aastail
8. V. I. Dokukin — Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ülemaailmne tähtsus
9. H. T. Eidus — Jaapan
10. P. K. Figurnov — Marksistlik-leninlik kriisiteooria
11. P. I. Glušakov — Poola
12. K. P. Gofman — „Marshalli plaan“ ja „lääneblokk“
13. O. Hallik — Vene teadlaste osa mullateaduse arengus
14. L. N. Ivanov — Lääneriikide münchenipoliitika ja NSV Liidu kui tõelise rahuteguri osa (aastad 1937—1940)
15. I. I. Jermašov — „Aatomidiplomaatia“ ja rahvusvaheline koostöö
16. N. A. Kaptsov — P. N. Jablotškov — vene elektrotehnika au ja uhkus (1847—1894)
17. N. Karotamm — Kommunistliku partei manifest
18. P. Kogerman — Eesti põlevkivi ja selle rahvamajanduslik tähtsus
19. F. T. Konstantinov — Bulgaaria Rahvavabariik teel sotsialismile
20. O. Kuusinen — Kaasaegsed parempoolsed sotsiaaldemokraadid
21. D. Kvassov ja H. Seeberg — Akadeemik I. P. Pavlov — kõrgema närvitalitluse õpetuse looja
22. I. M. Lemin — Nõukogude Liidu välispoliitika Suure Isamaasõja ajal
23. M. A. Leonov — Marksistlik-leninlik maailmavaade on inimkonna suurimaid saavutusi
24. L. A. Leontjev — Sotsialismi poliitiline ökonomia Lenini ja Stalini töödes
25. B. J. Levin — Maa ja planeetide tekkimine
26. V. A. Negovski — Organismi elufunktsioonide taastamine
27. J. Nuut — Meie tänapäeva teadmised mateeria loomusest

28. A. I. Oparin — Kaasaegseid vaateid elu tekkimisele
 29. A. M. Pankratova — Nõukogude diplomaatia võitluses kapitalistlike maade katsete vastu kujundada ühtne nõukogudevastane rinne
 30. E. Päll — Intelligentsi osa ühiskonna arengus
 31. J. J. Roginski — Uusi teooriaid inimese põlvnemisest
 32. M. M. Rosental — Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja uue inimese kujunemine
 33. N. L. Rubinstein — Kolmkümmend aastat nõukogude välispoliitikat
 34. N. L. Rubinstein — Nõukogude diplomaatia võitluses NSV Liidu isoleerimise vastu ja diplomaatiliste suhete jaluleseadmine kapitalistlike maadega
 35. R. Rägastik — Stalinlik põuarünnaku plaan
 36. H. Seeberg — Suure vene füsioloogi I. P. Pavlovi elu ja looming
 37. A. A. Smorodintsev — Gripp ja selle tõrje
 38. A. I. Sobolev — Lenini peegeldusteooria ja kunst
 39. A. G. Trutnev — Maaviljeluse heinaväljasüsteemi teaduslikud alused
 40. A. Turtšinski — A. N. Radištšev — suur vene kirjanik-revolutsionäär
 41. E. S. Varga — „Marshalli plaan“ ning Inglismaa ja USA majandus
 42. S. I. Võgodski — Uusi nähtusi kapitali ekspordis pärast Teist Maailmasõda
 43. D. J. Zorina — Tööerakonna liidrid — Inglise-Ameerika imperialismi sulased
 44. E. M. Žukov — Nõukogude Liit võitluses rahvaste vabaduse ja sõltumatuse eest

1950. a.

1. (45.) H. Arman — Tuleviku-Tallinn
 2. (46.) I. Laponogov — Ungari demokraatlik vabariik uuel etapil

Iga brošüür sisaldab ca 30 lk. teksti ja maksab 1 rubla.

Nõudke neid populaarteaduslikke brošüüre kõigest Vabariikliku Raamatukaubanduse Kontori raamatukauplustest, ETKVL-i kooperatiividest ja „Ajakirjandusliidu“ müügipunktidest.

On avatud eeltellimine

**Eesti NSV Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste
Levitamise Ühingu**

brošüüridele

1950. aastaks

1950. aastal saavad eeltellijad 45 loengu brošüüri marksismi-leninismi, ÜK(b)P ajaloo, rahvusvahelise olukorra, majandusteaduse, põllumajanduse, tehnika, loodusteaduse, tervishoiu ja teistelt aladelt.

Eeltellimise hind:

kogu aastaks — 45 brošüüri — Rbl. 45.—

1/2 aastaks — 20 „ — „ 20.—

Eeltellimisi võetakse vastu kõigis Vabariikliku Raamatukaubanduse Kontori raamatukauplustes üle kogu vabariigi. Raamatukauplused täidavad tellimisi ka posti teel.

Rbl. 1.—

1950 / 3

AR4

A-17346

4767283

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00476728 3